

ЛІТЕРАТУРА:

1. Етър. Архитектурно-етнографски комплекс // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etar.org> – Переглянуто 18 грудня 2013 р.;
2. Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iefem.blogspot.com> – Переглянуто 19 грудня 2013 р.;
3. Етнографски институт с музей. Българска академия на науките // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eim-bas.com> – Переглянуто 15 жовтня 2013 р.;
4. Институт за фолклор БАН // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://folklor.bas.bg> – Переглянуто 8 жовтня 2013 р.;
5. *Лефтерова С.* Висшите учебни заведения – културни и научни институции, занимаващи се с фолклор и фолклористична дейност // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slav.uni-sofia.bg/lilijournal/index.php/bg/component/content/article/569-second-part/720-slefterova>. - Переглянуто: 20 грудня 2013 р.;
6. *Лефтерова С.П.* Българска фолклористика в края на ХХ век – насоки, автори, издания. Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научната степен «доктор». – София, 2012. – 46 с.;
7. *Лефтерова С.* Списание „Български фолклор” – трибуна на диалога в българската фолклористика // Български фолклор. – 2010. – № 3-4. – С. 168-185.;
8. *Руда Т.П.* «Български фолклор»: лабораторія народознавчих досліджень // Сучасна фольклористика європейських країн. До XV Міжнародного з'їзду славістів. – К. : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – С. 130-159.;
9. *Сантова М.* Двадесет и пет години Институт за фолклор // Български фолклор. – 1998. – №3. – С. 3-8.;
10. *Сантова М.* Фолклорът днес – європейски превъплъщення на идеята за «фолклор» // Проблеми на българския фолклор. Фолклор – идентичност – сьвременност. – София, 2005. – Т. 10. – С. 23-40.

Палій О.П. (Київ, Україна)

Періодизація постмодерного періоду сучасної чеської літератури

У дослідженні пропонується перша у вітчизняному літературознавстві періодизація чеського літературного постмодернізму як художньої системи. Визначаються витоки становлення постмодерністської парадигми у чеській літературі та етапи її розвитку.

Ключові слова: чеська література, постмодернізм, періодизація, тенденції розвитку.

В исследовании предлагается первая в отечественном литературоведении периодизация чешского литературного постмодернизма как художественной системы. Определяются истоки становления постмодернистской парадигмы в чешской литературе и этапы ее развития.

Ключевые слова: чешская литература, постмодернизм, периодизация, тенденции развития.

For the first time in the Ukrainian literary criticism, the study represents the periodization of the Czech literary postmodernism as an artistic system. The sources of formation of the Czech postmodern paradigm are determined, so as phases of its development.

Key words: *Czech literature, postmodernism, periodization, tendencies of development.*

Проблема періодизації чеського літературного постмодернізму підіймає низку теоретичних питань: визначення параметрів «передпостмодерної» ситуації, історико-літературних координат та стадіальності розвитку парадигми, типології творчості того чи іншого письменника тощо. У чеському літературознавстві єдина чітка класифікація постмодерного періоду поки що не запропонована, хоча має велике значення для системної уяви про феномен постмодернізму в чеській та інших слов'янських культурах. Як окремий етап одностайно оцінюються 1990-ті роки, оскільки саме тоді постмодернізм перемістився у центр літературного процесу, здобув популярність, став об'єктом критичних дискусій. «Тоді як постмодерні тенденції у західному мисленні та мистецтві почали розвиватися уже від 60-х років, у чеському середовищі їх відкритий наступ пов'язаний з початком 90-х» [12, 18]. У нечисленних дослідженнях чеських учених (праці В.Новотного, Л.Махали, А.Гамана, Б.Гоффмана, І.Поспішила, К.Піорецького) увагу приділено саме цьому, «зрілому» періоду розвитку літературної постмодерни (див. [6; 8; 9; 10]). Вивчення ранішніх проявів літературного постмодернізму зводиться, в основному, до монографічних досліджень творчості окремих «культових» авторів: Б.Грабала, М.Кундери, П.Когоута тощо. У літературно-критичному дискурсі твори, здебільшого, вивчаються розрізнено, поза контекстом визначення спільних рис постмодерністської поетики, а принципом класифікації найчастіше виступає «генераційний», тобто виділення поколінь авторів, народжених у 20-ті, 40-ві (50-ті) та 60-ті рр. ХХ ст. (Г.Коскова, Л.Махала, А.Гаман). Хоча постмодернізм наприкінці минулого століття став певною модою, науковці засвідчують, що навіть сьогодні у чеському літературознавстві не вистачає домашніх монотематичних видань із питань постмодернізму [6, 47]. Сучасна чеська критика відносить до цього напрямку письменників відмінних за своїми світоглядними та естетичними настановами, творчою практикою, що призводить до різних підходів у самих принципах аналізу творів та суперечливих інтерпретацій. Отже, спроба хронологічного упорядкування чеської літератури постмодерного періоду є *нагальною та актуальною*.

Для систематизації різноманітних проявів літературного постмодернізму продуктивним уявляється хронологічне виділення етапів

розвитку постмодерністської моделі та, відповідно, авторів, репрезентативних для певного періоду з урахуванням того, що постмодерністські тенденції реалізуються в творчості письменників вибірково. Сполучення стадіального та «генераційного» підходу дає можливість адекватно визначити місце прозаїків у літературному процесі ост. трет. ХХ – поч. ХХІ ст., мистецька діяльність яких впродовж цього періоду відповідно маркована рисами еволюції художнього методу.

Щодо часу виникнення постмодернізму в чеській літературі, науковці не дійшли однаковості у висновках, називаючи період від кінця 60-х до середини 80-х років ХХ ст. Одне з найпотужніших джерел чеського постмодернізму – симулятивна комуністична реальність повоєнної доби, що виявила себе в дегуманізації суспільства, ідеологічному й естетичному еkleктизмі та кризі релігії і філософії. Щоправда, окремі ідеї і естетичні настанови постмодернізму були представлені в творчості чеських письменників уже в період між двома світовими війнами. Чеська постмодерна проза в такий спосіб перегукується з деякими релевантними принципами літературно-мистецького авангарду 20-30-х рр. минулого століття, принаймні тією мірою, що також становить певне суттєве оновлення, глибоку переробку та принципове переосмислення основ модерності. Специфічний чеський літературний напрям – поезизм – характеризувався зусиллями, спрямованими на подолання кордонів мистецтва, на мовне експериментування; він, на думку його теоретика Карела Тейге, мав бути «бешкетуючим, сповненим вигадок, грайливим, негероїчним і любовним» [11, 57]. Одним із найяскравіших представників у прозі був Владислав Ванчура, на захист плюралістичного світогляду став у тридцятих роках Карел Чапек. Найбільш виразно постмодерністські тенденції проявилися в поезиці «буденного дня» мистецького «Угрупування 42» (Skupina 42), яке мало виразний вплив на чеський андеграунд 70-80-х рр. У 60-ті роки ХХ ст., коли під час «празької весни» були закладені основи нового світогляду, у чеській культурі почав формуватися «передпостмодерний комплекс». Це поняття пов'язане не з раннім етапом чеського постмодернізму, а з культурно-політичною ситуацією, яка безпосередньо передувала постмодернізму та вплинула на його формування. Постмодерністське світовідчуття для авторів - «шістдесятників» було типом нової ідеології: криза авторитетів була обумовлена конфліктом зі сферою офіційної культури та прагненням до альтернативних художніх пошуків. Письменники-експериментатори засвоювали елементи письма нового зразка, котре базується на деконструкції тексту (твори Еди Крисейової, Богуміла Грабала,

Мілана Угде, Владіміра Парала тощо). Це покоління прийшло до постмодерністського способу письма у 1970-1980-ті: Мілан Кундера, Владімір Парал, Богуміл Грабал, Павел Когоут, Людвік Вацулік, Ян Кржесадло. Вирішальну роль для виникнення чеського постмодернізму зіграло руйнування канонів офіційної культури в самвидаві, андеграунді та еміграційній художній творчості доби «нормалізації».

Етап становлення постмодерністської поетики в художній практиці, який свідчить про зародження нових тенденцій в надрах модернізму, реалізму, соцреалізму можна позначити, погоджуючись з українською ученою А. Татаренко, як «протопостмодернізм» [2, 52]. У чеській літературі він охоплює 70-ті та першу половину 80-х років ХХ ст. Переломним моментом, відколи поетикальна парадигма розвивається в постмодерністському напрямі, варто вважати початок 1970-х, коли з'явилася низка романів, в поетиці яких можна простежити характерні для цієї художньої системи ознаки. Цікаво, що тенденції до засвоєння нових прозових технік виникли не лише в творчості емігрантів та «заборонених» авторів, а й у письменників, які мали можливість офіційно публікуватися в соціалістичній Чехословаччині. Назвемо хоча б квазіісторичну трилогію Владіміра Неффа «Королеви не мають ніг» (1973), яка відзначається пародійністю, вільним переплетенням історичних і вигаданих подій, іронічною інтертекстуальною грою з романами А. Дюма та власними текстами автора, подвійним кодом, розрахованим на масового й інтелектуального читача. Інтерес до трансформованої романної форми, палімпсестних принципів письма, містифікації, змішання низьких і високих жанрів проявився у прозі Владіміра Парала («Професіональна жінка», 1971; «Війна з багатоликим звіром», 1983), Ладіслава Фукса («Миші Наталії Моосхабр», 1970; «Герцогиня та кухарка», 1983), Антоніна Баяї («Говорити срібло», 1982). Тексти Богуміла Грабала, складені з уривків спогадів, роздумів, цитатій, відтворювали фрагментарний дискурс відчуженого, розірваного світу, позбавленого сенсу та закономірності («Я обслуговував англійського короля», 1974, оф. 1982; «Надто гучна самотність», 1977, оф. 1981). Вербальна презентація героїв Грабала базується на техніці колажу, монтажу, фрагментації і тотального цитування. «Поетичність мовлення» – досить давня традиція чеської культури слова, яка отримала нові імпульси з виходом на сцену постструктуралізму і згодом була переосмислена як основна риса постмодерністського теоретизування [3, 10]. У самвидаві вийшли знакові для чеського постмодернізму романи «Морські свинки» Людвіка Вацуліка (1973), «Анкета» Їржі Груші (1975), «Палачка» Павла Когоута (1978). Тексти цього періоду відобразили тенденції, які визначили

специфіку національної версії постмодернізму в майбутньому: потужне іронічне і гротескне начало, пародійний та ігровий характер, стильовий і жанровий плюралізм, містифікація історичного інтертексту, деконструкція культурної спадщини соцреалізму.

Датою визнання перемоги постмодерністської поетики можна умовно вважати середину 1980-х, коли всесвітнє визнання завоював роман Мілана Кундери «Нестерпна легкість буття» (1985, Торонто). Одночасно побачив світ і пізній дебют Яна Кржесадла «Ті, що оспівують мертвечину» (1984, Торонто). Незважаючи на зовсім різні світоглядні позиції і поетикальні стратегії, обидва автори сьогодні названі «класиками чеського постмодернізму» [7, 287]. На етапі «зрілого» постмодернізму (друга половина 80-х – 90-ті роки ХХ ст.) відбулася інтеграція чеської прози у світовий загальнолітературний процес. З середини 1980-х великий потік постмодерністської прози появляється у всіх трьох прошарках художньої продукції періоду «нормалізації»: «Медорек» Петра Плацака (1986, самвидав), «Книжка з червоною обкладинкою» Александри Беркової (1986, оф.), «Далеко від дерева» Зузани Брабцової (1987, Кельн), «Ведмежий роман» Їржі Кратохвіла (1988, самвидав), «Дуелі» Антоніна Баяї (1988, оф.), «Корабельний щоденник» Віта Кремлічки (1988, самвидав), «Пір'я та крила» Іви Пекаркової (1989, Торонто) та ін.

Поряд із представниками старшої генерації у цей час активно працюють прозаїки, які, зважаючи на суспільно-політичні чинники, оприлюднили написані раніше твори лише після 1989 року (Їржі Кратохвил, Даніела Годрова, Владімір Мацура, Міхал Айваз, Петр Коуделка, Іван Матоушек, Вацлав Вокелек, Петр Ракос). Літературознавець А.Гаман назвав їх «генерацією втраченого сюжету», пояснивши це визначення не лише тим, що у цього покоління письменників була вкрадена історія їхнього власного творчого життя, але й тим, що саме вони зіштовхнулись із тезою про вичерпані можливості традиційних сюжетів та їхнього однозначного трактування [5, 25]. Спільним для прозаїків перших двох поколінь є переосмислення дійсності на користь неієрархічного світобачення, визнання ілюзорності реального світу та реальності абсурду, наявність коду автора-оповідача при використанні нарративних прийомів, що спонукають сприймати текст як постмодерністський.

Проте, періодом відвертої маніфестації постмодерністської прозової течії в історії чеської літератури стали 90-ті роки ХХ ст. Тоді у самих письменників визріло осмислення приналежності до цього стильового та поетикального контексту, як і усвідомлення його вагомого місця в світовій літературі, тому найбільш продуктивна та новаторська течія чеської прози

1990-х базувалась на постмодерністських засновках, які мають місце й у відповідному світовому контексті, і робила вона це свідомо, інколи демонстративно, чітко наголошуючи на відмінностях із реалістичними або модерністськими прозовими моделями. До першої та другої генерації постмодерністів додалася третя хвиля, до літератури вступило молодше покоління авторів, чії твори від початку резонували із постмодерністською поетикою, між ними Яхим Топол, Міхал Вивег, Мартін Комарек, Патрік Оуржеднік, Петр Ульрих, Роман Людва, Мілош Урбан. Очевидно, що молодші митці радикальніше вносили у творчість постмодерністські елементи, тоді як старші автори більше тяжіли до поєднання постмодерністських прийомів і власних, уже вибудованих і сформованих прозових (переважно модерністських і реалістичних) парадигм.

Серед різноманітності прозаїчної продукції «зрілого» періоду можна умовно виділити «класичну» та «радикальну» течії. «Класичний» напрямок представляють, в основному, представники старших поколінь, для яких характерними рисами є увага до культурологічної (культурно-історичної, культурно-філософської) проблематики, етична спрямованість, підвищений інтерес до фігуративності, установка на елітарну прозу, авторами якої є рафіновані письменники-філологи, такі як Мілан Кундера, Владімір Мацура, Даніела Годрова або Сільвія Ріхтерова. Для «молодших» літераторів постмодернізм став засобом соціального протесту та демонстрацією експериментаторського радикалізму. Основними рисами поетики молодих авторів, які вступили на літературний кін у 1990-х стали палімпсестове письмо, інтертекстуальні посилання на розважальне читання та пародіювання стилю певного автора або епохи, віртуалізація. Провідне місце в проблематиці їхніх творів займає деконструкція міфів про чеську інтелігенцію, національних героїв та історію.

Третій етап – «post-постмодернізм» (кінець 90-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.) – демонструє втрату напрямком домінантних позицій. Стан постмодернізму в перше десятиліття ХХІ ст. інтерпретується по-різному. З одного боку, декларується плідотворність даного типу художнього мислення, стверджуються його перспективи, з іншого – обґрунтовується протилежна точка зору: постмодернізм увійшов у фазу кризи, причому ця криза має масштабний характер і проявилася в багатьох літературах. Відома російська богемістка С.А. Шерлаїмова не заперечує, що «постмодерна ситуація» в літературі сприяла розкріпаченню творчості від ідеологічних та естетичних догматів, але стверджує, що ця манера письма сама стала перетворюватися на догму: «постмодернізм зробив свою справу, мода на нього закономірно проходить, поступається місцем новій літературі» [4, 52].

Дійсно, кращі набутки сучасної чеської прози демонструють не лише новаторські пошуки письменників, але й такі зміни в естетичній думці та уявленнях про світ і людину, які суперечать канонам класичного постмодернізму, критичні негативні ідеї починають поступатися місцем творчим, дегуманізацію замінює повернення до традиційних цінностей. Процеси, що відбуваються у найновішій чеській прозі, позначені тенденцією до повернення соціальності як форми переживання спільності людини та світу з точки зору конфліктів і побудови нової концепції особистості (творчість Еміла Гакла, Петри Гулової, Петри Соукупової тощо). Можливості стилю в цій фазі також оцінюються неоднозначно: йдеться і про їхню вичерпаність, і про передчуття нових відкриттів з урахуванням набутого та критично осмисленого досвіду [1, 68].

Постмодерністська поетика продовжує своє існування у творчості письменників, які і після зміни домінантної парадигми не схильні докорінно переінакшувати характер власної художньої практики. У чеській літературі це стосується, наприклад, Ї.Кратохвіла, М.Урбана, Я.Топола, М.Айваза. Про життєдіяльність постмодерністської поетики свідчить той факт, що романи визнаних майстрів цього напрямку й досі користуються популярністю. Знаходять свого читача твори «офіційного» постмодерніста Їржі Кратохвіла, стиль якого є гіперболізовано нафантазованим, надреальним і заплутаним («Леді Карнавал», 2004; «Фатальна жінка», 2010). Премію з літератури імені Ярослава Сайферта за роман «Холодною землею» у 2010 році отримав Яхим Топол, також визнаний майстер складного й заплутаного письма. Державною премією з літератури того ж року був відзначений Антонін Баяя за книгу «На гарній блакитній Држевніці», лауреат премії «Magnesia Litera» 2004-го («Ововчення»). Незмінний читацький попит супроводжує вихід нових романів автора містичних трилерів та історичних містифікацій Мілоша Урбана («Boletus arganus», 2011; «Praga piccola», 2012). Показово, що кращою книгою 2012 року (премія «Magnesia Litera») був визнаний роман Міхала Айваза «Люксембурзький сад». Здається, сама природа постмодернізму як системи, що вже склалася, але постійно видозмінюється, містить у собі перспективу подальшого розвитку.

Запропонована періодизація постмодерного періоду чеської літератури має робочий характер та є допоміжною на етапі узагальнення художнього матеріалу, збору відомостей про чеський постмодернізм та відкриття логіки його розвитку. У подальших поглиблених дослідженнях має враховуватись різноманіття форм мистецьких проявів, що передбачає поєднання хронологічного та типологічного підходів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Мережинская А.Ю.* Русская постмодернистская литература : [учебник] / А.Ю.Мережинская. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – 335 с.; 2. *Татаренко А.* Поетика форми в прозі постмодернізму (досвід сербської літератури) : [монографія] / Алла Татаренко. – Львів : ПАІС, 2010. – 544 с.; 3. *Федець Ю.І.* Проза Богуміла Грабала в контексті «празької іронії» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.03 «Література слов'янських народів» / Ю.І.Федець. – К., 2005. – 16 с.; 4. *Шерлаимова С.А.* Чешский постмодернизм в теории и на практике / С.А. Шерлаимова // Постмодернизм в славянских литературах : [сборник научных статей]. – М. : Институт славяноведения РАН, 2004. – С. 32-53.; 5. *Haman A.* Fikce a imaginace v prózách 90. let / Aleš Haman // Česká próza 90. let 20. století. – České Budějovice : JČU, 2002. – S. 20-28.; 6. *Machala L.* Literární bludiště. Bilance polistopadové prózy / Lubomír Machala. – Praha : Brána, 2001. – 242, [14] s.; 7. *Machala L.* „Klasici“ postmodernismu: Kundera a Křesadlo / Lubomír Machala // V souřadnicích volnosti: Česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích. – Praha : Academia, 2008. – S. 287-288.; 8. *Novotný V.* Mezi moderností a postmoderností. Úvahy o typologii české prózy z konce tisíciletí / Vladimír Novotný. – Praha : CHERM, 2002. – 191 s.; 9. *Novotný V.* Ta naše postmoderna česká... Kritické vizitky literární současnosti / Vladimír Novotný. – Praha : Protis, 2007. – 188 s.; 10. *Pirotecký K.* Česká poezie v postmoderní situaci / Karel Pirotecký – Praha : Academia, 2011. – 299 s.; 11. *Teige K.* Osvobození života a poezie. Studie ze 40 let / Karel Teige. – Praha : Aurora, 1994. – 707 s.; 12. *Zizler J.* Postmoderní karneval – naděje i výtčity / Jiří Zizler // V souřadnicích volnosti: Česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích. – Praha : Academia, 2008. – S. 18-20.

Сайковська О.Ю. (Київ, Україна)

«Зміїний» цикл Ніколая Теллалова

Стаття присвячена творам так званого «змійного» циклу Ніколая Теллалова, які є показовими для сучасної болгарської фантастики, оскільки об'єднують НФ, фентезі, сучасну казку, міфологізм, альтернативну історію, утопію, детектив.

Ключові слова: міська казка, фентезі, альтернативна історія.

Статья посвящена произведениям так называемого «змеиноного» цикла Николая Теллалова, которые являются показательными для современной болгарской фантастики, поскольку объединяют НФ, фэнтези, современную сказку, мифологизм, альтернативную историю, утопию, детектив.

Ключевые слова: городская сказка, фэнтези, альтернативная история.

The article is dedicated to the novels of so-called "snake" cycle by Nikolai Tellalov that represente modern Bulgarian fiction because it is a harmonious combination of SF, fantasy, modern fairy tale, mifolohizm, alternative history, utopia, detective.

Key words: urban fairy tale, fantasy, alternative history.